С ложью тесно переплетается лицемерие. Его также осуждают римляне. *"Turpe est aliud loqui, aliud sentire"*. – Позорно говорить одно, а чувствовать другое [1, 661]. В то же время древние признают: *"Totus mundus agit histrionem"*. – Весь мир играет (комедию). Все люди – актеры [1, 389]. Крылатое выражение восходит к словам Петрония *"Mundus universus exercet histrioniam"* – "Весь мир занимается лицедейством" [1, 389].

Из других человеческих пороков римляне пишут о зависти. *"Fortuna comes invidia"*. – Зависть – спутница счастья [1, 693]. Сенека в "Нравственных письмах к Луцилию" (14,10) призывает римлян избегать трех вещей: ненависти, зависти и презрения *"Tria vitentur: odium, invidia, contemptus"* [1, 389]. Зависть – враг славы. – *"Hostis honori invidia"* [1, 614].

Зависть проявляется и в быту – *"Vicium pecus grandius uber habet"*. – У соседской коровы вымя больше [1, 390]. Говоря так, Овидий в "Науке любви" (1, 349-350) советует рассчитывать на благосклонность любой женщины: ведь каждая из них втайне жаждет чужого мужа: "Каждый знает: на поле чужом урожай полновесней и у соседских коров дойное вымя полней" [1, 390]. Древние говорят: *"Invidia carpit et carpĭtur una"*. – Зависть терзает и сама терзается [1, 381].

Осуждают древние римляне также высокомерие, которое приходит вслед за славой, успехом. *"Prosperĭtas superbiam parit"*. – Успех порождает высокомерие [1, 386].

Римляне говорили: *"Pulchra res homo et si homo est"*. – Человек прекрасен, если он человек [1, 386]. Резко критикуют древнеримские авторы и лесть, видя в ней одну из разновидностей обмана. *"Habet suum veneum blanda oratio"*. – Льстивая речь таит в себе отраву. Из сборника сентенций Публия Сира (№ 256).

Латинский язык оказал огромное влияние на формирование европейской науки (он был до XVIII в. международным языком науки). В произведениях латинских писателей также были заложены основы общечеловеческой этики. Пороки и добродетели в их этическом учении противостоят друг другу. Среди человеческих пороков особое внимание древнеримские авторы уделяют жадности, лени и обману. Им соответствуют отрицательные моральные качества – жадность, леность и лживость, которые противопоставляются добродетелям – щедрости, трудолюбию, правдивости. Другим отрицательным моральным качествам древнеримские писатели уделяют значительно меньше внимания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крылатые латинские выражения. – М.: Эксмо, 2007. – 989 с.
2. Бабичев Н., Боровский Я. Словарь латинских крылатых слов / Н.Т.Бабичев, Я.М.Боровский. – М.: Русский язык, 1982. – 780 с.
3. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Із скарбниці античної мудрості / Н.Г.Корж, Ф.Й.Луцька. – К.: Вища школа, 1994. – 350 с.

УДК 821.161.1-6:94

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДОБИ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ Б.ГРІНЧЕНКА

Погребняк І.В. аспірант

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті зосереджено увагу на історичному контексті доби в епістолярній спадщині Б.Грінченка. Зроблено огляд наукових праць окресленої теми.

Ключові слова: історичний контекст, епістолярна спадщина, лист, лицарський дух, просвітництво.

Погребняк И.В. ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ЭПОХИ В ЭПИСТОЛЯРНОМ НАСЛЕДИИ Б.ГРИНЧЕНКО / Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина.

В статье акцентируется внимание на историческом контексте эпохи в эпистолярном наследии Б.Гринченко. Сделан обзор научных работ обозначенной темы.

Ключевые слова: исторический контекст, эпистолярное наследие, письмо, рыцарский дух, просвещение.

Pogrebnyak I.V. HISTORICAL CONTEXT DAYS IN EPISTOLARY HERITAGE B.GRINCHENKO / Kyiv University Boris Grinchenko, Ukraine.

The article focuses attention on the historical context of the era in B.Grinchenko epistolary heritage. A review of scientific papers outlined topics, is made.

Key words: historical context, epistolary heritage, writing, chivalry, education.

Кінець XIX – початок XX століття – один із найцікавіших і найскладніших періодів, який явив світу плеяду непроминальних постатей. До когорти непересічних особистостей окресленого періоду належить Б.Грінченко. Судилося йому творити в час, коли в житті українців відбувалися складні історичні події. Розвиток історії України кінця XIX – початку XX століття штучно переривався антинаціональними заходами. Царський уряд, ліквідувавши політичну автономію України, поставив собі на меті повністю нівелювати український народ, влити його у великоросійську єдину націю. Сповідувалась основна ідея про те, що Україна – це Південна Росія, Малоросія, споконвічна російська земля, яка не має власної історії, мови, культури.

Відродженню української національної ідеї та духовному розвитку новітнього українства у цей період приділено особливу увагу в дослідженнях української історії та національної спадщини: "Хто такі українці і чого вони хочуть" М.Грушевського [1], "Історія України" І.Крип'якевича [2], "Заповіт борцям за визволення" В.Винниченка [3] та ін.

Також заслуговують на увагу праці, присвячені дослідженню епістолярної спадщини митців, а саме: М.Коцюбинської "Зафіксоване й нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість" [4], М.Назарука "Українська епістолярна проза кінця XVI поч. XVII ст." [5], В.Кузьменка "Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст." [6], Г.Мазохи "Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації" [7], але проблема історичного контексту доби в епістолярній спадщині Б.Грінченка поки що залишилася поза увагою дослідників, цим визначається актуальність запропонованої теми.

Епістолярна спадщина письменників належить до найавторитетніших першоджерел. Листування митців дозволяє з достатньою визначеністю та повнотою розкрити історію написання багатьох творів від первинних намірів автора до публікації тексту. Епістолярна спадщина класиків сприяє з'ясуванню тих ідей, які вони втілювали у своїх творах, тих асоціацій з життєвими подіями та особами, які часто навмисно затушовували в друкованих виданнях.

"Листи, – підкреслював О.Герцен, – більше, ніж спогад, на них запеклася кров подій, це саме минуле, як воно було, затримане і нетлінне" [8, 290]. Епістолярна спадщина митців дозволяє проникнути у світ таємних переживань та інтересів. У листуванні часто знаходимо найцінніші подробиці про еволюцію творчого задуму, про зміни, внесені в рукописи і коректури. Отже, листи – це нерідко насичені фактами реальні коментарі до творів, що з особливою очевидністю виявляють їхній зв'язок із життям.

"Епістолярна спадщина письменників – це невід'ємна частина національної культури минулого, найважливіше джерело вивчення життєвих і творчих біографій майстрів, вивчення тієї громадської та літературної атмосфери, в якій вони створювали свої твори, – стверджує С.Розанова. – У вільному від цензурного огляду листі можна було повідомити своєму кореспонденту такі факти, такі матеріали, такі міркування, котрі не могли потрапити в легальний друк, і тоді лист перетворювався на політичний документ, котрий "обслуговував" не тільки самого адресата, але й більш широке коло читачів" [9, 5-6].

Листи Б.Грінченка мають особливе спрямування. У них автор порушує актуальні проблеми, пов'язані із суспільно-політичним, культурно-освітнім і літературним життям, тож епістолярій стає віддзеркаленням його ідейного й творчого зростання. Б.Грінченка можна віднести до тих митців слова, кореспонденції яких треба розглядати через призму самого автора, через розуміння його духовного світу, що допомагають з'ясувати його уявлення про сенс життя, визначення духовного поступу людини. З листів Б.Грінченка можна почерпнути біографічний матеріал, визначити дух часу, епохи, тенденції розвитку української літератури, долучитися до лінгвістичних документів, зрештою, листи є унікальним матеріалом для вивчення індивідуальності автора.

В український простір кінця XIX – початку XX століття Б.Грінченко ввійшов як видатний поет, прозаїк, драматург, мовознавець, фольклорист, етнограф, публіцист, літературний критик, педагог, перекладач, вчений, культурний і громадський діяч. Підготовлений і виданий "Словарь української мови", етнографічні та фольклористичні дослідження, переклади з інших мов, друк українських книжок – сприяли уславленню і розвитку освіти і культури України. Великих зусиль Б.Грінченко доклав до популяризації історичних знань серед широкого загалу українців. Значними масштабами визначалася його культурно-громадська і літературна діяльність.

9 грудня 1863 року Б.Грінченко побачив світ, цього ж року 18 липня в Україні видається Циркуляр міністра внутрішніх справ Росії Валуєва про заборону друку книг українською мовою в Російській імперії. Валуєвський циркуляр визначав, що більшість малоросів визнають, що ніякої "малороссийської мови" не було, немає і бути не може, а та мова, якою вони послуговуються, є ніщо інше, як та ж сама російська мова, тільки зіпсована впливом на неї Польщі.

На тлі розвитку цих подій 1875 року Б.Грінченко вступає у харківську реальну школу, яку не закінчив, із п'ятого класу його було виключено без права продовження навчання за читання і розповсюдження забороненої літератури. На Б.Грінченка чекає півторамісячний арешт, який зрештою стане для нього

фатальним. Протягом всього життя за ним наглядатимуть жандарми, і в холодній в'язниці у Б.Грінченка розвивається туберкульоз. 18 травня 1876 року на Україну чекає новий удар – Емський указ, який визначався наступними діями: підсилення надзору з боку місцевого начальства, щоб не допускати в навчальних закладах викладання будь-яких предметів на "малоросійському діалекті"; заборона друку або перекладу українською мовою оригінальних творів, за винятком історичних пам'яток, але з умовою дотримання загальноросійської орфографії; табу на ввіз в Імперію, без особливого на те дозволу Головного Управління у справі друку, будь-яких книжок, які видаються за кордоном українською мовою; заборона сценічних вистав, текстів до нот, а також публічних читань українською мовою; серйозна увага до викладачів у навчальних закладах, "неблагонадійних" і "сумнівних" по відношенню до українофільських тенденцій, переведення їх у великоруські губернії.

У такі скрутні для українства часи нагальною проблемою для себе особисто Б.Грінченко визначає служіння українському народові, розвиток української культури, відстоювання незалежності України. "Нація має всі права, і ніхто не може тих правів од неї однімати. Українська нація має такі самі права, як і всі нації" [10, 99]. Головним завданням Б.Грінченко вважає забезпечення духовних потреб не лише інтелігенції, а й простого люду. Ідею національного відродження Б.Грінченко вбачав у вільному політичному, соціальному, економічному, культурному розвиткові українського народу, прагнув представити його культуру як цілісність на всій етнічній території з єдиною загальнонаціонально мовою. "Українські націонали-народолюбці вважають русько-українську націю за націю самостійну, що має всі права, які звичайно повинна мати нація – себто: права порядкувати по-своєму в своїй землі в справах просвітній, культурній, економічній, соціальній та політичній" [10, 105].

Нівеляція всього українського тривала: 1881 рік – заборона на вживання української мови у церковних проповідях. 1882 рік – закладання в Галичині по селах шкіл та громадських читалень, але радості з того було мало, Б.Грінченко в своєму листі до І.Зозулі пише: "з боку Австрійської монархині на Русинів суне лихо: усюди трус і арести. Забрато редакторів найголовніших русинських часописів "Правди", "Родимого листка", "Преятеля дітей" тощо. Все те робиться на підставі того, що ніби-то між русинами антідержавна агитация, ніби вони хочуть од Австрії обрізнитися і пригорнутися до Россиі" [11, 1]. Поляки також винуватили русинів в антидержавних, соціалістичних, революційних намірах: ці звинувачення логічно було використати австрійському урядові "з-за бажання розвою колонизації". Не випадковими були і царські репресії проти Галичини, адже практично всі українські письменники друкувалися тут. З цього приводу Б.Грінченко писав: "Такі Галицькі ляхи. Мабуть ще не простигла у ніх панських грудях давня лютість на українців, коли вони в одмову русинам, котрі по-братські простягають їм руку брата-словъянина, мають стіки безсумлінности і безсоромітности, щоб оббрехати би перед урядом" [11, 1].

1883 рік – заборона Київським генерал-губернатором Дрентельном театральних вистав українською мовою на підлеглих йому територіях (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Волинь та Поділля). Ця проблема також щиро хвилювала Б.Грінченка: "…укр. театру на махниці не було. "Діло" оповіщає, що Кропивницький одібрав дозвол грати ще деякі свої власні драматичні твори. [11, 2].

Велике значення в житті Б.Грінченка мало також безпосереднє вивчення народного життя, фольклору, інтересів і прагнень селян. За час свого вчителювання по селах (1884-1887) він всіляко сприяв розповсюдженню популярних українських книжок, брошурок серед простих людей. Працював у приватній школі відомої просвітительки Х.Алчевської – в селі Олексіївка. Б.Грінченка пригнічує той факт, що в школі Х.Алчевської навчання було не українською мовою. Між Б.Грінченком і Х.Алчевською виникає конфлікт, вони мали різні підходи до вирішення проблеми просвітництва простого люду. На його думку, просвітництво має об'єднувати народ із інтелігенцією і засипати ту прірву, яка існує між ними. Потрібно дбати про просвітництво, але ще більше дбати про те, щоб сили на просвітництво не гинули на тяжкій роботі, щоб дорога до світла не пригнічувалась позицією "лягавої собаки яку прив'язуюють до колеса арби" [12, 1]. Б.Грінченко вважав, що перед тим, як говорити про просвітництво, потрібно забезпечити соціальні умови для цього, не може людина розвиватися духовно, якщо вона працює по 15–16 годин на добу. В листі до Х.Алчевської Б.Грінченко пише: "Запитуйте про те, що читати народу, але ще більше питайте, що йому їсти, у що одягтися й взутися, бо, що правду говорю Вам: не може людина з невдоволеними фізичними потребами розвивати потреби духовні й тому турбуватися про освіту народу без турботи про народний добробут це – означає зводити споруду на піску" [12, 2].

1888 рік визначився указом Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення дітей українськими іменами. 1895 рік – заборона української книжки для дітей. Щиро відданий інтересам народу, Б.Грінченко доклав чимало зусиль для поліпшення ситуації, яка склалася в Україні. Тому першочерговим завданням вважав не відступатися від національної освіти: "Мусимо дбати з усієї сили, щоб діти наші змалку виростали українцями, а не москальчатами. Мусимо розмовляти в сім'ї завсігди по-вкраїнському, мусимо починати вчити своїх дітей *дома*, щоб учити по-

вкраїнському, а потім, уже геть далі, вчити мови московську, французьку, німецьку та давати дітям виразно зрозуміти, що *вкраїнська* мова їм рідна, а не московська" [10, 134].

Історичний контекст доби віддзеркалює внутрішній світ Б.Грінченка, його вдачу, захоплення й розчарування, задуми і сподівання, ставлення до поточних подій. Яскравим прикладом переживання Б.Грінченка є лист до дружини М.Загірної: "Зараз я прочитав у газеті, як стрівають Тургенєва і які процесії мають зробити при його похороні. Я не знаю, може, що вплив роздратованого почуття зробив те, що мене злість бере, мені тяжко читати це все. Тяжко, бо передо мною стоїть могила нашого народного поета, мученика ідеї, сина народа. Там, над Дніпром, стоїть вона, боки її пообвалювалися, хрест згори донизу списаний прізвищами тих, хто був на цій великій могилі, підгнив і впав. І не можна оправити могилу, не можна нового хреста поставити – поліціянти, маючи наказ "зверху", не дають і підходити до могили. Це вже більше не велика могила великого поета, до котрої сходилися поклонитися українці, – це вже тепер шпильок, потоптаний поліціянтськими ногами… Що ж мені дорожче – Тургенєв чи Шевченко? Про кого ж я буду плакати: про Тургенєва, котрому царський похорон воздають, чи про Шевченка, на могилі котрого свині пасуться; що мені рідніше, що для мене важливіше: твори Тургенєва чи Шевченкові твори, котрих не то що друкувати, а й читати не дають. Ні, я плачу, та тільки плачу за своїх, бо у нас, українців, стільки того горя й муки, що нема змоги плакати по чужому горю. Ось де причина того, що я так приняв смерть Тургенєва" [13, 1].

Практично до кінця XIX століття російське самодержавство дивилося на українців як на засіб здійснення своїх імперіалістичних планів. Подавлялися будь-які спроби українського національного опору, все це відбувалося під керівництвом Миколи І. У 1894 році на російський престол зійшов Микола II, який видав Маніфест від 17 жовтня, за яким у Російській імперії вперше в історії дозволяється свобода слова, совісті, зібрань. Україна вийшла на нову стежку – спроби мирного існування з російськими релігійними, культурно-освітніми інституціями. Життєва позиція Б.Грінченка була звернена до занедбаних сфер національного життя. Він переймався духом часу, думав і почував у руслі тогочасних проблем: "Кожен з нас повинен служити своєму народові і краєві, як уміє, повинен дбати про добро громадське, щоб людям краще – і тілом, і духом – жилося. То кожен мусить дбати, щоб люди наші не дикі, а освідчені були, не хворі, а здорові, не голодні й холодні, а поїдені й напитені. Повинен дбати, щоб наша земля вкрилася не болотами та пісками, а полями з важкоколосим хлібом, садками запашними та лісами зеленими. І тільки той, хто дбає про се, той і відбуває як треба громадську повинність" [14, 337].

Життєва позиція Б.Грінченка була спрямована на пробудження, усвідомлення українського національного духу. Це завдання він вирішував всіма можливими і неможливими шляхами: агітував за українське слово, надавав людям практичну допомогу, організовував народні зібрання, показував приклад своєю літературною і науковою працею. Але Б.Грінченко опікується не стільки ідеологією, скільки можливістю реально щось змінювати, навіть невеличкими кроками. Такий вектор діяльності був продиктований реальним становищем тогочасного українського відкритого питання. Яскравим прикладом щирості Б.Грінченка до народу є його лист 1898 року до Дикарева: "…У нас оце тілки минуло губернське земське зібрання. На йому, між іншим, постановлено: а) прохати, щоб лікарям дозволено читати селянам відчити з гігієни й медицини "местным наречіем"; б) прохати, щоб до народніх театрів пускано пієси не самі ті, що в спеціальному на те реєстрі (там викинено вкраїнські), а всі дозволені драматичні цензурою (тобто: і вкраїнські); в) прохати, щоб пущено до сільських бібліотек українські книжки" [15, 1].

Визначаючи тодішній стан українсько-російських стосунків, слід наголосити на тому, що Б.Грінченко не мав особистісної неприязні до російського народу і до російської літератури в цілому, а наголошував на індивідуальності лицарського духу окремої нації. "Вкраїнська література не була, не є і не буде часткою чи паростком од московщини, а була, є і буде самостійною літературою, що в ній силкується виявити своє розумове життя вкраїнський народ. Усе гарне, що ми маємо від російської літератури, ми беремо дякуючи…, але ми не хочемо платити за усе своє національною самостійністю, і до сього не присилує нас ніхто" [10, 99].

Багато уваги Б.Грінченко приділяв друку українських видань, займався розповсюдженням української літератури, щиро вболівав за розповсюдження українських книжок в сільських бібліотеках, йшов на поступки цензорам, аби українське слово просочувалось в душі людей. Переживаючи за кожне українське видання, Б.Грінченко в листі 1907 року до Дорошенка пише: "У мене з цензором умова, що книжки, в яких можуть застрівати непевні місця, я даю йому до прочитання в другій коректі, чи в третій. Через те я дуже прошу давати мені третю коректу Вашої книжки, щоб я міг побачити, чи вона цілком безпешна, чи треба її ще подавати на цензорові "благоусмотреніе". Инакше може бути конфіскована і навіть судова справа" [16, 1-2].

Сучасник Б.Грінченка С.Єфремов, який був його рецензентом, у своїй "Історії українського письменства" зазначив, що найвизначнішою і найхарактернішою постаттю серед покоління 80-х років був Б.Грінченко, не тільки як особа, як громадський діяч і як письменник, але й як символ цілої епохи – безмежного гніту з одного боку і дужого відпору та громадянської одсічі з другого. "Такі люди, як Грінченко, несли з

собою перемогу живого духа над зверхніми обставинами, проти зверхньої сили репресій поставивши внутрішню силу активної любові до рідного краю" [17, 322]. Цю оцінку можна застосувати до всієї громадсько-політичної, літературної, наукової діяльності письменника. Адже великим життєвим досвідом та громадсько-художніми сподіваннями Б.Грінченко переконливо відтворює ту атмосферу, в якій жив, працював, боровся і головне, перемагав справжній лицар українського духу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.Грушевський. – К.: Знання України, 1991. – 240 с.
2. Крип'якевич І. Історія України / І.Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 511 с.
3. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / В.Винниченко. – К.: Вид. т-во "Криниця", 1991. – 128 с.
4. Коцюбинська М. "Зафіксоване й нетлінне". Роздуми про епістолярну творчість. Дух і Літера. Харківська правозахисна група / М.Коцюбинська. – К.: Дух і літера. Харківська правозахисна группа, 2001. – 299 с.
5. Назарук М. Українська епістолярна проза кінця XVI — поч. XVII ст.: Дисертація…канд. філол. наук. – К., 1994. – 192 с.
6. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст. / В.Кузьменко. – К.: Просвіта, 1998. – 305 с.
7. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації / Г.Мазоха. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
8. Герцен А. Полн. собр. соч.: В 30 т. − Т. VIII: "Памяти Герцена" М.: Изд-во АН СССР, 1956 − 586 с.
9. Розанова С. Эпистолярное наследие Л.Н.Толстого // Л.Н.Толстой. Собр. соч.: В 20 т. − Т. VII. − Л.: Прибой, 1965. – С. 37-52.
10. Грінченко Б. (Вартовий) Листи з України Наддніпрянської. Лист XII // Б.Грінченко-Драгоманов. Діалоги про українську справу.– Львів: Зоря, 1888– С. 99-134.
11. Лист Б.Грінченка з Харкова до І.Зозулі від 1882 р. – Інститут рукопису НБУ імені Вернадського, ф. III, 40901 1 арк.
12. Лист Б. Грінченка до Х.Алчевської від 1892 р., XII, 1. – Інститут рукопису НБУ імені Вернадського, ф. III, 40613 1 арк.
13. Лист Б. Грінченка з Олексіївки до М.Грінченко від 1883 р. – Інститут рукопису НБУ імені Вернадського, ф. III, 42263. 1 арк.
14. Грінченко Б. Драми і комедії. – Чернігів, 1902. – С. 337.
15. Лист Б. Грінченка з Чернігова до Дикарева від 1898 р. – Інститут рукопису НБУ імені Вернадського, ф. III, 40734 1 арк.
16. Лист Б.Грінченка з Києва до Дорошенка від 1907 р., II, 2. – Інститут рукопису НБУ імені Вернадського, ф. III, 40778 1-2 арк.
17. Єфремов С. Борис Грінченко [Текст] / С. Єфремов // Духовні криниці. − Ч. 1. – К.: Освіта 1997. – 544 с.

УДК 821.161.2 Ш-31.091

ПРИТЧА ТА ПРИТЧЕВІСТЬ В ІСТОРИЧНИХ ТВОРАХ ВАЛ. ШЕВЧУКА

Полякова Г.О., к. філол. н., ст. викладач

Запорізький національний університет

У статті розкрито роль притчі та притчевості в історичній прозі Вал. Шевчука.

Ключові слова: притча, притчевість, історизм.

Полякова А.А. ПРИТЧА И ПРИТЧЕВОСТЬ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВАЛ. ШЕВЧУКА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье расскрыта роль притчи и притчевости в исторической прозе Вал. Шевчука.

Ключевые слова: притча, притчевость, историзм.